

ÚJABB ADATOK VITÉZ JÁNOS KÖNYVTÁRÁNAK TÖRTÉNETÉHEZ.

Fraknoi Vilmostól.

— Olvastatott a M. Történelmi Társulat február 6-iki ülésén. —

A múlt esztendő január 28-án, az Akadémia egyik ülésén, szerencsém volt fényesen kiállított kéziratok egész sorozatát bemutatathatnom, melyek Vitéz János nagyváradi és esztergomi könyvtárait díszíték, jelenleg pedig hazai és külföldi könyvtárakban szét vannak szórva.¹⁾

Már akkor kifejeztem reménységemet, hogy a további kutatások a Vitéz-codexek számát jelentékenyen szaporítani fogják. Nem csalódtam. És ma ismét három kéziratot mutathatok be, a melyek közül kettő kétségtelenül, a harmadik valószínűleg Vitéz birtokában volt.

A két kétségtelen Vitéz-codex a müncheni királyi könyvtár tulajdona. Elmondottam más alkalommal mikép jutottak az esztergomi könyvtár kincsei hazánkból Salzburgba, innen Párisba és végre Münchenbe.

Ezen vándorlási utat tették meg a dúsan ékített Livius-codexek, melyek Vitéz czímerét viselik. De legújabban Dr. Meyer Vilmos a müncheni királyi könyvtár egyik tudós öre két más kéziratra hívta föl figyelmemet, melyek más czímert viselnek, s ezeknek meghatározására kért föl. Az általa közlött részletek fölkeltek bennem a vágyat, hogy közvetlenül vegyem azokat vizs-

¹⁾ Fölolvasásom a »Könyv-Szemle« 1878-dik évfolyamának januári füzetében jelent meg.

gálat alá. A vallás- és közoktatási m. kir. miniszterium közbenjárására, a müncheni királyi könyvtár igazgatósága, szokott előzékenységgel, küldötte meg.

Az egyik, Curtiusnak Nagy Sándorról írt általánosan ismert történeti munkáját, illetőleg ennek fennmaradt töredékeit tartalmazza.

XV. századbeli hártyakézirat. Olasz mű; de a címlap kiállítására elűt minden eddig ismert Corvin- és Vitéz-codex modorától. Főekessége angyal által tartott magas póznán lengő vörös lobogó, melyen aranyban a következő betűk állanak: S. P. Q. R. (Senatus Populusque Romanus). A jobb és baloldali lapszélen élénken színezett pillangó és páva alakjai láthatók. Az alsó lapszélen, babérkoszorú által környezett tojásdad alakú pajzsban a címér áll: három ezüst és három veres (pantallér) pólya, rajta ugró orosz lány.

Kinek a címere ez? nem határozhatjuk meg. A müncheni könyvtár egyik tisztviselője, Foeringer, olasz családnak, a Ricasoli-ház egyik ágának tulajdonította. Lehetséges, hogy olasz ember rendelte meg; s csak később került Vitéz birtokába.

Annyi bizonyos, hogy Vitéz bírtja, sőt behatóan foglalkozott vele: gondosan kijavította és jegyzetekkel látta el; a mint ezt minden lapon, a sorok között és a széleken látható írása hirdeti, melynek élénk és a négy századon át el nem halványult carminnal írt finom jellemző vonásai ezer írás között azonnal rávallanak.

A codex 142 levélből áll, melyekhez elején és végén egy-egy tiszta levél csatlakozik. Tíz levél képez egy quaterniót. A levelek magassága 28, szélessége 19 centim. A hártya tiszta és ép. Az írás gondos. A fejezetek kezdőbetűi arabeszkkel vannak díszítve.

A kézirat, a Curtius-szöveg kritikai megállapítása tekintetében kiváló jelentőséggel bír. Már a múlt század végén, mikor Salzburgban őriztetett, Vierthaler fölhívta rá a tudományos körök figyelmét.¹⁾ Legújabbban pedig (1875), egy jeles müncheni philologus, külön értekezés tárgyává tette, ily című dolgozatban:

¹⁾ Reisen durch Salzburg. (Salzburg. 1799.) 102. l.

»De Q. Curtii Rufi codice latino Monacensi n. 15739 insignito lucubratio, quam scripsit Antonius Linsmayer.«¹⁾

Kimutatja, hogy a jeles codex bár rokonságban áll azon régibb codexekkel, melyek Curtius legjobb szövegét tartalmazzák, de azoktól lényeges eltéréseket is tüntet föl, a mely eltérő helyek gyakran correctebb szöveget nyújtanak a többi codexeknél.

Codexünket -- mely egy kevésbé avatott vagy gondatlan scriptor kezeiből került ki -- mint érintém, Vitéz egy másik codexsel összevetve, saját kezűleg gondosan kijavította, és sűrűn látta el tartalommutató jegyzetekkel, melyek az őt kiválóan érdeklő helyeket jelölték, vagy az azok által provocált észrevételeket tartalmazták.²⁾

Sajnos, a codex utolsó levele hiányzik. Ezt annál inkább sajnálhatjuk, mert arra kétségkívül följegyezte volt hol és mikor fejezte be a codex javítását.

A kézirat barna préselt bőrbe van kötve, és aranyozott szegélye van. Magán viseli a francia köztársaság bélyegét. Jelenleg a müncheni könyvtár latin kézíratai között a 15,739 száma van.

A másik müncheni codex Macrobius munkáit tartalmazza.³⁾ Szintén XV. századbéli hártya kézirat, és olaszországi mű. 233 levélből áll.⁴⁾

A címlap (1^a) három oldalát arabeszkés díszítmények környezik, mint az egyszerűbb Corvin-codexeket. Az alsó lapszéldíszítmény közepén, két génusz tartja a két aranyozott vonal által szegélyezett zöld koszorút, melyen belül fehérrel díszített

¹⁾ Iskolai programmban, és azután különnyomatban is je'ent meg. A dolgozat, mely a codex philologiai ismertetésében nagy szakavatottságot tanusít, a codex provenientiája iránt tévedésben van; mert azon hitben van, hogy Münchenből került Párisba. l. 5. l.

²⁾ Érdekes p. o., hogy a 95^a lapon Curtius azon helyéhez, a hol azt mondja, hogy Bactriana tartomány »habitarur pluribus ac frequentibus vicis, quia ubertas terre non indigenas modo sed aduenas etiam inuitat;« a lapszélen megjegyzi: »Sic et Hungaria«

³⁾ Aurelius Macrobius az V. század első felében élt. »Gellius példájára, a görög bölcsészek munkáiból kivonatokat állított össze »Saturnaliorum libri septem« és »In Somnium Scipionis libri duo« című dolgozataiban

⁴⁾ Ezekhez elején és végén egy-egy tiszta levél járúl. 28 cent. magas, 19 cent. széles. Minden lapon 31 vonalozott sor.

rózsaszín alapon fekszik a címerpajzs, mely a Garázda-család címerét tünteti elé: fekete arabeszkekkel díszített kék mezőn lángokból kiemelkedő, fenyőfát tartó kőszáli zerge.

A codexet tehát a Garázda család egyik tagja készítette. És pedig kétségkívül Garázda Péter, esztergomi prépost, latin költő és humanista, ki Olaszországban tanult és miután hazájába visszatért, összeköttetésben állott az olasz humanistákkal, névszerint a florenczi Fontius Bertalannal is, kit Magyarországra hívott meg.¹⁾ És épen ez a Fontius volt az, ki az itt tárgyalt kéziratot másolta. A legvégén ugyanis olvassuk: »Barp-tolomaeus Fontius exscripsit Florentie.«

Garázda Péter valószínűleg ajándékba adta e codexet Vitéz Jánosnak, kihez közel rokonságban állott; és így jutott azután Salzburgba, Párisba és Münchenbe.²⁾

Egyébként Vitéznek sem javításaival, sem jegyzeteivel a codex lapjain nem találkozunk.

Préselt bőrze van kötve, aranyozott lapszélekkel. A részecskék néhány töredéke fönmaradt.

A harmadik codex, melyet ez alkalommal ismertetni kívánok, a bécsi udvari könyvtár tulajdona, és Dr. Abel Jenő, kitűnő philologusunk hívta föl rá figyelmemet.

Tribrachus Gáspár XV. századbeli humanistának hét eklogáját tartalmazza, melyeket az esztergomi érseknek ajánl. Ez nem lehet más mint Vitéz, minthogy Tribrachus épen az ő korában működött, előtte halt meg; és ha Vitéz elődjének Szécsi Dénesnek ajánlja a munkát, ezt bizonyosan bíbornoknak czímezte volna.

A 28 levélből álló, kis 8-adrétű,³⁾ XV. századbeli hártycodex első levelén a 12 distichonból álló ajánlólevél foglal helyet, melynek címe arany maiuscula betűkkel van írva. Itt következik:

»Tribrachi Mutinensis Ad R^m Archiepiscopvm Strigoniensem Carmen Incipit.

¹⁾ Fontius ezen levelezéséről említést tett Mehus. (Ambrosii Traversarii Epistolae. Florenz. 1759. I. LV. 1.) Sajnos, hogy ezen levelek föl-kutatására az olaszországi könyvtárakban tett igyekezezeink ekkorig nem vezettek eredményre.

²⁾ Itt a 15,738. szám alatt található föl.

³⁾ Magassága 19, szélessége 13 centim.

Quo tua non dubites totum volitare per orbem

Nomina et a latius gentibus usque coli

Accipe strigonie pater et sanctissime presul

Te simul et rebus munera digna tuis

Accipe pannonie iubar indelebile gentis

Que referant nomen tempus in omne tuum

Tu dare quod fuluis aurum pactolus barenis

Quod tagus hesperio deuehit orbe potes

Et tibi que patriis opulentia montibus exit

Exuperat quantas croesus habebat opes

Sardoos lapides atque altera dona pyropos

Quasque suis gemmas colligit indus aquis

Haud ego crediderim te maxima dona videri

Que melius per te cessit beanda deus

Ista rear cum vis populorum pastor et auctor

Ista rear tamen posse decore patrem

Hic pecudes poeman armenta que bucera seruat

Tu populis poeman tu pater ille tuis

Ista rear paucis que dii rarissima donant

Munera longe animo grata futura tuo

Hec tamen ut vultu amplecti dignere secundo

Hec precor ut sacras tangere digna manus

Dumque tibi his aliquid resonabit fistula siluis

Quod unice (?) hec Tribrachi sint monumenta pater.«

A 2^a levél a czímlap. Élén, vörös maiusculákkal a czím:

Tribrachi Mvtinensis Ad R^m

Archiepiscopum Strigoniensem.

Poeman. Epolvs Pastores.

A lapot két felől, dúsan színezett de kezdetleges kézzel készült virágdiszítvány környezi. Az alsó lapszélen három medaillonban mellképek láthatók. Az elsőben könyvből olvasó férfiú; ily körirattal *A vctor Operis*. A másodikban főpapi öltözetben öreg egyházi férfiú ily fölirattal: »*Lvx Pannonie*.« A harmadikban: 14—15 éves ifjú ily körirattal: »*Franciscvs VR*.«

Hogy az első a könyvnek szerzőjét állítja elénk, bizonyos.

Hogy a második alakban azt a főpapot látjuk, a kinek a könyv ajánlva van, Vitézt, alig szenved kétséget. De kit ábrázol

a harmadik kép, ki legyen az a Franciscus Vr? ekkorig nem sikerült kinyomozni. Még conjecturákat sem kockáztathatunk.

Vitéz arczképe, a mint a codexben festve van, különbözik azon arczképektől, melyeket ekkorig neki tulajdonítottunk. Vajjon ez hiteles-e, vagy a festő phantáziájának szülötte? nem dönt-hetjük el.

A címlap oldaldíszítményében félig elmosódott címer van foglalva: kék alapon ágaskodó oroszlány vagy farkas. Kinek a címere ez, nem tudjuk? Azt sem állíthatjuk teljes biztossággal, hogy ezen codex Vitéz példánya volt.

Három későbbi birtokosát a könyv végén levő jegyzetek-ből ismerjük. Ezek:

»Luce de Farnad arcium Baccalarei.«

»Gregorii de Felpecz arcium Bakalari.«

Mindkettőnek kézírása a XV. század végső éveire utal.

A harmadik birtokosa Faber, bécsi püspök volt (1540), ki-nek hagyatékából a bécsi egyetem, utóbb pedig az udvari könyv-tárba került, hol most (új kötésben) a latin codexek sorozatában a 2489. számot viseli.

Bár sikerülne a kérdéseket, melyeket e codex fölvet, mi-előbb megoldanunk.